

Salomó Marquès

**L'ESCOLA FRANQUISTA.
MAESTROS MÁS SANTOS QUE
SABIOS. DEPURACIÓ I EXILI**

1. Els mestres

1.1. L'exili

El 16 de setembre de 1939, el mestre Carles Martí Bofill, que havia començat a treballar a l'escola de Salt el febrer d'aquell mateix any, en ocasió de l'inici del nou curs escolar escrivia al diari:

Año de la Victoria. Unas palabras: [...] Después de tres años justos de dominio rojo, la escuela puede empezar el curso al amparo del Generalísimo Franco, Caudillo de España, que con sus ejércitos gloriosos ha redimido palmo a palmo el terreno de nuestra patria. Salt, nombre de fuerte prestigio por los innumerables asesinatos cometidos por sus hombres, experimentará gracias al esfuerzo de los hombres de la nueva España, un cambio radical de vida. El nombre de Dios presidirá ya para siempre estas escuelas... Y tú, maestro que me sucedes, recuerda que España espera de tu abnegado sacerdocio la regeneración de estos niños, su educación esmerada y su acercamiento hacia el Todopoderoso, con su corazón rebosante de amor hacia Él y al prójimo. Si cumples con tu deber, Dios te lo premie y si no, te lo demande.

Carlos Martí Bofill ¡Viva Cristo Rey! ¡Viva España!

El seu germà Miquel i la seva dona, Júlia Serra, tots dos mestres i militants del POUM, havien hagut de marxar a l'exili francès. Mai més es varen dir res. Aquest és el resultat d'una guerra civil: Carles, mestre, a Madrid treba-

llant amb el govern de la dictadura, i el seu germà Miquel, mestre, a l'exili.

L'exili dels mestres va ser una de les primeres conseqüències de la victòria dels rebels contra el govern de la República. Gairebé cinc-cents cinquanta mestres, és a dir, més de l'11% del magisteri que treballava a Catalunya, van marxar cap a l'exili. I sort que tenien els Pirineus a prop per sortir cap a França. En altres territoris varen ser afusellats.

Entre aquests exiliats hi hagué mestres que treballaven a les escoles de la capital de la província de Girona: Antònia Adroher, Miquel Santaló, primer alcalde republicà i professor de l'Escola Normal, Adelina Santaló, la seva esposa i com ell professora a la Normal, etc.

1.2. La depuració

Per als franquistes, el magisteri era el responsable de tots els mals i desgavells de l'època republicana. És per això que des de bon començament portaren a terme una dura política de depuració d'aquest col·lectiu, a tots els nivells: ensenyament elemental obligatori (escoles públiques i privades), escoles normals, instituts de batxillerat i universitats.

Es tractava de trencar del tot amb el model educatiu i escolar republicà. Això s'aconseguiria, entre altres camins, mitjançant una depuració dura i profunda. No se'n amagaven, les noves autoritats. El text del decret de 8 de novembre de 1936 signat per Franco, ho deixa ben clar:

El hecho de que durante varias décadas el Magisterio, en todos sus grados y cada vez con más raras

excepciones, haya estado influido y casi monopolizado por ideologías e instituciones disolventes, en abierta oposición con el genio nacional hace preciso que, en los momentos por que atravesamos, se lleve a cabo una revisión total y profunda en el personal de Instrucción Pública [...] extirpando así de raíz esas falsas doctrinas que con sus apóstoles han sido los principales factores de la trágica situación a que fue llevada nuestra patria.

Serà una depuració programada i a fons. Les paraules del ministre d'Educació, Saiz Rodríguez, en la clausura del curs organitzat a Pamplona per a la formació dels nous mestres de la nova Espanya, el juny de 1938, així ho manifestava:

En el Magisterio español y en todos los cuerpos del estado se está procediendo a una depuración que pronto será regulada de un modo definitivo. No quiero mirar hacia el pasado, sino hacia el porvenir, y decir a los maestros españoles, que el régimen del porvenir, mientras yo regente la Educación Nacional, será de confianza, porque espero que el montón de muertos que tenemos ante vista, y la sangre derramada, bastarán para que aquellos que tuviesen un resto del error pasado en el fondo de sus conciencias, se incorporen llenos de entusiasmo a los nuevos dogmas de la patria. Esa experiencia trágica no la ha vivido España en vano, y el fundamental deber, el primero que tiene el Gobierno de España, es hacer que no sean infecundados en ningún terreno los sacrificios de nuestros muer-

tos. Y yo tengo la conciencia segura de que si hoy no arrancásemos con mano dura esa semilla silenciosamente arrojada en el surco, como dice Fernando de los Ríos, no podríamos tener la esperanza de una salvación definitiva para la patria. Y yo siento gravitar sobre mi conciencia esa responsabilidad, y por mi no ha de quedar; y yo creo que tampoco por vosotros.

Aquesta voluntat que la repressió fos dura i a fons també la manifestaran alguns mestres gironins. Es demanarà justícia. Era la veu dels vencedors. Set mesos després de l'«alliberació» de la capital de la província, el diari *El Pirineo, diario al servicio de España*, publicava el següent text d'un mestre gironí:

A los que interesa más que a nadie que la depuración sea rigurosa, es a los maestros. Hemos dicho rigurosa, eso es, y Justa! [...] ¿Clemencia? Toda la que se quiera, dentro de la justicia. Pero es preciso evitar que nuestros niños sean educados por maestros indignos. ¿Compañeros? Sí, compañeros de todos los españoles, pero no pueden serlo los que no sean dignos. Se ha dicho que las causas de la catástrofe que hemos padecido es de los Maestros nacionales. Hay que salir al paso de esta afirmación. Esto, en absoluto, no es verdad. Lo que había compañeros que no eran dignos; que no debían ser compañeros nuestros. Esto es lo que hace falta, que no sean compañeros los que no merecen ser maestros de la Nueva España; de la verdadera España. A nosotros, más que a nadie, por nuestro crédito, nos conviene que la depuración sea rigurosa. No nos que-

jemos de que sea así. Al contrario, es lo que deseamos y lo que pedimos.

La Comissió Depuradora Provincial treballarà activament revisant la vida privada i pública de tots els mestres (conducta moral, religiosa, política...) per decidir si se'ls havia de permetre continuar ensenyant o no, i en cas de continuar en el magisteri, decidir si se'ls havia de castigar o no. Seran constants les crides perquè es compleixi amb el deure patriòtic d'informar privadament sobre els mestres. Aquestes peticions d'informació s'adreçaven als alcaldes, als rectors i als comandants de la Guàrdia Civil.

Les denúncies i acusacions varen ser de tot tipus. Una vegada acusada, la persona involucrada tenia deu dies per preparar el plec de descàrrecs. El 12 de febrer de 1940, a la mestra de Girona Joaquina Martinell Rigau, se li varen formular els següents càrrecs:

- 1. Ser simpatizante del Frente Popular.*
- 2. Haber obtenido cargos de confianza de los rojos formando parte de la Junta de Protección a la Infancia Obrera instalada en el Colegio de Religiosas Carmelitas de esta ciudad.*
- 3. Demostrar identificación con los marxistas en sus manifestaciones particulares.*
- 4. Demostrar falta de religiosidad y de patriotismo y seguir las doctrinas de su padre, destacado elemento de Izquierda Republicana de Cataluña.*
- 5. Ser desafecta al Glorioso Movimiento Nacional.*
- 6. Formar parte de la Junta Comarcal de la FETE durante el Glorioso Movimiento Nacional.*

Amb aquestes denúncies a sobre, va ser castigada amb inhabilitació perpètua per ocupar càrrecs directius i de confiança i amb la pèrdua dels havers deixats de percebre. Posteriorment va fer recurs i la Comissió Depuradora es va ratificar en la sanció imposada.

Els càstigs que imposava la Comissió eren d'allò més variat. Anaven des de l'expulsió del magisteri (el més greu) fins a la prohibició d'ocupar càrrecs de direcció, passant pel trasllat forçós, sempre a una població més petita. Tots aquests càstigs s'imposaven per un període que anava entre un i cinc anys. El trasllat forçós tenia diferents gradacions: la més greu era fora de Catalunya i no podia ser a una província veïna, després hi havia el trasllat dins de Catalunya però fora de la província, i el menys greu era el trasllat dins de la mateixa província. De totes maneres, pensem que si aquest trasllat forçós comportava marxar d'Albons per anar a Beget, o de Girona per anar a Hostalets de Bas, encara que es tractava de no moure's de la província, el càstig era dur.

A la província de Girona, el 71,78% dels mestres va ser confirmat en el càrrec. La resta, el 28,22%, va ser castigat. Un 8,21% va ser separat, inhabilitat amb la pèrdua absoluta de tots els drets adquirits; un 2,93% va ser suspès o inhabilitat temporalment; un 7% va ser traslladat de població; un 7,85%, inhabilitat per ocupar càrrecs directius, i un 0,47%, sancionat amb altres sancions. El total d'expedients va ser de 1.070.

En el cas de la ciutat de Girona, passaran per la Comissió Depuradora quaranta-quatre mestres que treballaven a l'escola pública, a la privada, a l'Escola Normal i a l'Ins-

titut. De tots aquests, només quatre foren confirmats en el càrrec: Pius Burch, Joan Camps Bellapart, Joan Lauro Padrosa i Ignasi Puig Bayer, que va presidir la Comissió Depuradora Provincial. Uns altres set varen ser confirmats en el càrrec però varen ser castigats amb la pèrdua dels havers deixats de percebre. En aquest grup, hi havia la Carme Auguet, una persona d'una gran religiositat. Era sabut per tothom que la formació moral i religiosa tenia un paper fonamental a la seva escola. L'escriptor Tomàs Roig i Llop, parlant d'aquesta escola, afirmava en el seu llibre de memòries: «L'escola anomenada de *“soña Carmen”* estava dedicada a les noies de famílies benestants o de la burocràcia de la ciutat, que els agrada molt el xim-xim oficial, d'ambient molt carca, que pesava força».

La resta de mestres varen ser castigats amb les següents sancions: deixar d'exercir definitivament, dos: Pere Casellas Cordoner i Adelina Cortina Benajas, professora de l'Escola Normal. Traslladats forçosament fora de Catalunya, un; fora de la província, un; dins de la província, un. Suspès de sou i feina per un any, un; per dos anys, un. Inhabilitats per a càrrecs directius i de confiança, sense especificar la durada, set; perpètuament, quatre; per dos anys, un (entre els sancionats sense especificar el temps hi havia Narcís Masó, un dels promotors de la renovació pedagògica a Catalunya, creador de l'escola de S'Agaró el curs 1935-1936 i fundador dels Minyons de Muntanya a Girona). Sancionat amb prohibició de sol·licitar càrrecs vacants per dos anys, un; per cinc anys, un; inhabilitat per exercir l'ensenyament per dos anys, un. Cal tenir present que els castigats podien ser-ho amb més d'una sanció. De

tots aquests mestres, sis faran recurs, només a dos se'ls canviarà la sanció inicial, rebaixant-la.

Un dels casos més emblemàtics va ser el de Silvestre Santaló. Procedent d'una nissaga de mestres, tenia un reconegut prestigi pedagògic per la seva feina a Camalleria i al Grup Joan Bruguera, de Girona, on havia exercit abans de ser traslladat a l'Ignasi Iglesias (avui Montjuïc). Practicava l'ensenyament actiu, escrivia articles en les revistes pedagògiques i en diaris republicans, havia escrit una *Historia Sagrada con problemas de ética*, publicada el 1916 per l'editorial gironina Dalmau Carles i reeditada el 1941. Defensor de l'associacionisme entre els mestres i fervent catalanista, la Comissió Depuradora el va sancionar el 1944 amb el trasllat forçós a Ripoll, quan tenia seixanta-nou anys! Davant d'aquesta sanció que considerava immerescuda, va demanar i va aconseguir la jubilació voluntària, després de quaranta-set anys de servei!

Si tenim present que marxaran a l'exili els capdavaners pedagògics i que més d'un 25% dels mestres seran castigats, ja podem imaginar-nos com quedarà el magisteri. A més, hem de tenir present l'autocensura que molts mestres aplicaran a la seva feina, que és ben difícil de quantificar. L'inspector Lluís M. Mestras biografant mossèn Ignasi-Enric Jordà, professor de català de l'Escola Normal, fa un retrat ben simptomàtic dels nous canvis produïts amb el franquisme: «De retorn a Girona, se sentia antifranquista i estava vacunat contra el falangisme. S'havien comés molts assassinats al País Basc [havia passat a la zona franquista i va treballar a l'Escola Normal de Sant Sebastià]. Repugnaven a la seva consciència de sacerdot. Es va refu-

giar a les seves classes de la Normal i de l'Institut, on fou encarregat de càtedra interí des del desembre de 1940. No assistia als actes oficials. Defugia, tant com podia, tot contacte amb les autoritats civils i la Falange».

Una bona part dels mestres públics gironins havien publicat durant la República, i fins i tot abans, en les revistes professionals *Butlletí dels Mestres*, *El Magisteri gironí*, *El Defensor del magisterio*, etc. Carme Serrat, Carme Auguet, Emili Batlle, Silvestre Santaló i Sixte Vilà en són un exemple. Aquest darrer va ser president de l'Associació de Mestres Nacionals de les comarques gironines. També són una mostra de la pluralitat ideològica d'aquest col·lectiu, ja que alguns d'aquests mestres eren considerats de dretes i defensaven postures conservadores des del punt de vista polític; d'altres, en canvi, eren catalanistes i propers a Esquerra Republicana de Catalunya.

1.3. La selecció de nous mestres

Les autoritats franquistes volien assegurar la fidelitat del magisteri de la *Nueva España*. El buit que varen deixar els exiliats i els expulsats serà omplert, en una primera convocatòria, per persones escollides no pas amb criteris pedagògics sinó eminentment polítics. La convocatòria per a la provisió de places del 25 de març de 1939 deixava ben clar quins eren els motius preferents per a l'adjudicació de places:

- *Ser mutilado como consecuencia de la actual guerra, siempre que la mutilación no imposibilite el ejercicio de la Enseñanza.*

- *Ser herido en la actual campaña, siendo preferido, dentro de este orden, el que mayor número de heridas demuestre haber sufrido.*
- *Haber prestado servicios militares, como combatiente, en la actual guerra.*
- *Haber sufrido vejámenes graves en la persona del solicitante, por parte de los rojos.*
- *Ser familiar de un muerto o mutilado en esta campaña hasta el segundo grado de parentesco por consanguinidad o afinidad. Dentro de este orden se prefiere el que haya perdido mayor número de familiares.*
- *Dentro de los mismos grados de parentesco, haber perdido mayor número de familiares por asesinato de los rojos o a consecuencia de su barbarie.*
- *Tener actualmente prisionero o mutilado por los rojos, algún familiar; dentro del parentesco señalado.*

1.4. El curs per a l'actualització dels mestres de la nova Espanya

D'aquesta manera s'asseguraven mestres addictes al nou règim. I què passava amb els mestres que havien estat formats abans de o durant la República? Doncs per a aquests, es va organitzar un curset obligatori que, per dir-ho ras i curt, va ser un rentat de cervell, un adoctrinament en els nous valors de l'Espanya franquista. Durant dues setmanes, dissabtes i diumenges inclosos, cinc-cents cinquanta mestres de tota la província (d'un cens total de sis-cents seixanta-set) varen ser aplegats al Teatre Municipal i adoctrinats sobre temes relacionats amb la seva feina.

El programa d'aquest *Cursillo de Orientación y perfeccionamiento del magisterio* va ser a base de conferències magistrals impartides per gironins procedents de diferents àmbits educatius i no educatius: inspectors d'ensenyament (Ll. Bastons, J.J. Senent), professors de l'Escola Normal (mn. Jordà, M. Clotaró) i del Seminari (mn. Carbó, mn. J. Fors), capellans responsables d'institucions religioses –Acció Catòlica, Catequesi– (mn. Ll. Font, mn. N. Busquets), mestresses i mestres d'escoles de Girona (M. Oliver, C. Auguet, J. Bordas, D. Pérez), pares de família (J. Moret Roura), el governador civil, el general militar, professors de l'Institut de Girona i d'altres províncies (M. Llosas, I. Puig Bayer, J. Colom) i un professor de la Universitat de Barcelona (el gironí Tomàs Carreras i Artau).

La temàtica del curs es va agrupar en tres blocs: religiós, politicocívic i educatiu-formatiu. El títol de les conferències és molt indicatiu de la nova situació política i el predomini de la temàtica religiosa és ben significatiu.

a) Apartat religiós:

- *Las dos concepciones del mundo, de la historia y de la vida. El concepto materialista y el concepto espiritualista.*
- *Dios, su idea. El Panteísmo. Su existencia: el Ateísmo. Su unidad: el Politeísmo. La Religión natural. Religión sobrenatural.*
- *La Revelación. Su posibilidad. Su trascendencia. El hecho de la Revelación. La Biblia: su inspiración, su lectura. Los protestantes y la Biblia.*

- *Jesucristo, centro de la historia de la humanidad. Divinidad de Nuestro Señor Jesucristo: sus pruebas.*
- *Lo que la escuela debe a la Iglesia.*
- *La Iglesia: su fundación. Su cabeza y sus miembros. Notas de la verdadera Iglesia. Su misión en el mundo. Relaciones entre la Iglesia y el Estado.*
- *El culto externo. Poderosa eficacia de la sagrada Liturgia en la formación y educación moral y religiosa.*
- *El templo católico es una magnífica lección de cosas. El Maestro y el ciclo anual de fiestas religiosas.*
- *Los grandes sofismas contra la Iglesia. Espíritus inconscientes; espíritus frívolos; espíritus cargados de prejuicios. Triunfo de la Iglesia frente a sus enemigos.*
- *Recuerdo de los Mártires de la Escuela. Jesucristo, ejemplar perfecto del maestro cristiano.*

b) Apartat politicocívic:

- *El Glorioso Movimiento Nacional y la escuela.*
- *La familia. Su importancia capital en la formación de la nueva España.*
- *Orígenes del Movimiento y significación de la Cruzada.*
- *La Falange Española Tradicionalista y la Escuela.*
- *Héroes y figuras de nuestra Cruzada.*

c) Apartat educatiu-formatiu:

- *Falsedad de los principios básicos de la «Nueva Educación».*
- *Como despertar el catolicismo en la Escuela.*
- *La Encíclica Divini illius Magistri.*

- *Alrededor de la escuela. La obra del Maestro debe ir más allá de la Escuela.*
- *Pedagogía de la Religión. Metodología afectiva. Procedimientos didácticos.*
- *Problemas sobre la formación de la conciencia del niño.*
- *Higiene infantil. Su necesidad.*
- *Disciplina escolar. Su importancia en la obra educativa.*
- *La Religión sobrenatural es el gran resorte para la educación de la voluntad y del sentimiento.*
- *Como he formado cristianamente a mis niñas.*

A més, s'impartiren conferències sobre alguns pedagogs espanyols, amb una tria ben significativa, tots eren religiosos: a) *San Isidoro de Sevilla. Su influencia. Sus «Etimologías»*; b) *Vives. Su clara visión del porvenir. Educación de la mujer*; c) *San Ignacio como santo, como patriota y como pedagogo*; d) *Cisneros; su obra y su ejemplo*; e) *El P. Manjón. Su obra. Las Escuelas del Ave María*, i f) *Balmes. El programa es va completar amb la visita a la Catedral i als Banys àrabs. La cloenda, amb un funeral per a tots els mestres morts «por Dios y por España», va acabar amb l'erecció d'una creu al cementiri de Girona en record dels mestres «inmolados heroicamente en aras de su fe y de su patriotismo en la Cruzada de liberación de la Patria».*

En el *Boletín de Educación de la Provincia de Gerona* es publicaran els resums i les conclusions de les conferències. Totes, absolutament totes, i sigui quin sigui el tema

que tractaven, feien referència als valors patriòtics i religiosos com a base de la nova escola. Les conclusions de la conferència de l'inspector en cap de Girona, Lluís G. Bastons, en són un botó de mostra:

1. *Franco se preocupa de la obra del Maestro, lo que debe animarnos, b) Ir a la formación de una milicia religiosa haciendo a nuestros niños, mitad monjes, mitad soldados, c) Leer detenidamente las conferencias que se dieron en Pamplona.*
2. *En Italia se quiere a España. Merece correspondencia. b) Mussolini exigió que la Religión católica fuera principio y coronamiento de la enseñanza en Italia, c) Considera a la formación de la nueva juventud, empezando por la escuela, como cosa fundamental y principal.*
3. *Ir a la Escuela con fe, entusiasmo y amor, b) Pensar que es nuestro deber formar hombres para España y almas para Dios, c) Que hay que volver a la España genuinamente católica si la queremos nuevamente grande e imperial.*

2. La nova escola

L'escola i l'educació que implantaran els nous governants no tindrà res a veure amb l'escola republicana. Serà un trencament radical. El nou arquetip de mestre quedarà ben reflectit en les paraules de l'inspector que, en la primera circular que enviarà als mestres gironins, farà una retrat de com ha de ser el nou magisteri: «*Maestros sanos de cuer-*

po y espíritu, poseídos del fervor necesario para arrostrar inquietudes infantiles; con valor suficiente para afrontar la tarea que exige de nosotros renunciación y sacrificio, la valentía suficiente para sostener nuestras creencias; entusiasmo inquebrantable para transmitir el amor que precisa la tierra bendita que nos vio nacer, la de las grandes epopeyas e incontables heroísmos. Siempre firme nuestra fe en Dios y en España y completa nuestra obediencia al Caudillo». En aquestes noves directrius no hi surt ni la paraula pedagogia ni la d'educació! El canvi és radical.

S'imposarà l'escola del «no»: no a totes les línies renovadores que havia impulsat la República, no a la coeducació. Els nens i nenes tornaran a anar separats a l'aula i al pati. El curs escolar del 1939-1940, el col·legi Verd, com totes les altres escoles del país, deixarà de tenir ensenyament coeducatiu; al Verd només s'escolaritzaran les nenes. Els nens aniran a una altra escola, només per a ells. A la ciutat hi haurà les escoles públiques de nens, com el Bruguera, i les de nenes, com l'Eiximenis i el Ramon Turró. D'altra part, les escoles religioses de la ciutat, força nombroses, havien ensenyat separadament des de sempre: als Maristes i a la Salle, hi anaven els nens; al Cor de Maria, les Dominiques i les Escolàpies, les nenes. Els nois i noies que estudiaven el batxillerat a l'institut del carrer de la Força (molt pocs en aquella època) tenien entrades separades.

L'any 1945, la nova llei d'educació establirà clarament aquesta separació: *«El Estado por razones de orden moral y de eficacia pedagógica, prescribe la separación de sexos y la formación peculiar de niños y niñas en la edu-*

cación primaria» (art. 14). En el preàmbul, ja s’afirmava que *«la ley consagra el principio cristiano de la separación de sexos en la enseñanza»*. Uns anys abans, el 1942, i en aquesta mateixa línia, el bisbe de Girona Josep Cartaïà havia publicat una circular manifestant *«cuanto repugna a la moral cristiana y aún a la misma ley natural y cuan severamente está reprobada por la Iglesia la coeducación de sexos en la niñez y sobretudo en la adolescencia»*. El bisbe animava els mestres a *«[que] destierren en absoluto la práctica de la coeducación aún en las edades de la primera infancia y cumplan sin subterfugios lo que está mandado en materia tan grave, por la Iglesia y el Estado»*.

Evidentment, l’ensenyament també es farà per separat a l’Escola Normal, on es preparaven els futurs mestres. De nou, hi haurà dues escoles normals: la de nois (el 1949 se li posarà el nom de Jaime Balmes) i la de noies (amb el nom del jesuïta Ramon Ruiz Amado, fill de Castelló d’Empúries i representant del pensament catòlic tradicional).

La formació patriòtica i religiosa va tenir una gran importància els primers anys. En el llibre d’actes del claustre de la Normal, amb data del 25 d’octubre de 1946, trobem un exemple ben clar del clima que es vivia en aquest centre de formació:

Da cuenta la Sra. Directora de que algunos profesores le habían preguntado acerca de lo que se debía rezar al empezar las clases y, opinando que se debía hacer algo serio y definitivo, lo consulta al Claustro. El profesor de Religión, Sr. Busquets, propone que se rece al empezar y al terminar cada día la tarea escolar y

que él cree, para dar mayor prestancia, se podría rezar el ofrecimiento y despedida en latín. La Sra. Segarra hace alguna objeción y la razona basándose en la opinión de la Dra. Montessori. El Claustro, salvo la opinión indicada, acuerda que no hay inconveniente para llevar a la práctica lo propuesto por el profesor de Religión.

No al català. El castellà serà la llengua obligatòria de l'ensenyament. De totes maneres, la seva aplicació tindrà petites esclotxes. Així ho considero quan els nens i les nenes per Nadal aprenien alguna poesia en català o quan se'ls ensenyava *En Joan petit com balla* o *El General Bum Bum*. Més tard, faran petites representacions d'*Els Pastors*. De totes maneres, vull destacar la voluntat política d'arraconar el català, la llengua de la família i del poble, tal com ja havia fet Primo de Rivera el 1923.

No al laïcisme. S'omplirà la vida escolar de celebracions religioses. La circular de la Inspecció del setembre de 1941 descrivia els actes religiosos obligatoris que s'havien de celebrar: la *Fiesta de la Exaltación de la Santa Cruz* (el primer dia de curs); acompanyar personalment els alumnes a missa a la parròquia els diumenges i dies de festa (en moltes poblacions hi havia la missa de l'escola i els primers bancs estaven reservats pels nens, a un costat, i les nenes, a l'altre. I els mestres els feien callar picant-los com a l'aula). Els mestres tenien l'obligació d'ajudar a la branca infantil de l'Acció Catòlica: l'Aspirantat. Cada dia, quan començava la classe, un cop hissada la bandera espanyola, *«récese en común el Ofrecimiento de obras del*

día». Diàriament s'haurà d'ensenyar la doctrina cristiana, i també serà obligatòria la celebració del mes de Maria, durant el mes de maig. Entre les obligacions dels mestres destaca, per la importància que li dona la Inspecció, la de «*ayudar a la Obra de la Santa Infancia*».

Pel que fa a les pràctiques religioses recomanades, destaquen el res del rosari, com a mínim els dissabtes; l'àngelus, cada dia, així com una jaculatòria quan toquin les hores del dia. Es recomana l'entronització, el mes de juny, del Sagrat Cor i la pràctica dels primers divendres de mes i el foment de la comunió.

De totes maneres, aquestes pràctiques religioses, sobretot la dels diumenges, devien aflluïxar amb el pas del temps ja que el 1948 en el llibre d'actes de l'escola Bruguera s'hi pot llegir: «*Dada la poca asistencia que se observa de los niños a la misa a que concurre la Escuela en día de fiesta, se determina que cada profesor fije semanalmente el mínimo de alumnos de su grado que deben concurrir a él*».

Maria Salvador, antiga alumne del col·legi Verd, recorda: «Els dissabtes a la tarda anàvem a resar el rosari als *padres* del Cor de Maria i cada dia tocava a una de diferent de dir el misteri, i portar el rosari. El dilluns, a les que portàvem el comprovant de la missa, ens donaven un punt. El dilluns ens controlaven si havíem anat a missa i ens feien cantar el Cara al sol; si alguna s'amagava, aquella la castigaven. Resàvem a l'entrar a classe cada dia. El mes de maig el fèiem cada dia al col·legi i havíem de portar màniga llarga, sinó no ens hi volien. Els primers divendres de mes els fèiem a la doctrina. I ens feien portar flors. I a la classe que hi havia el piano hi fèiem un altar i portàvem flors; com

que tothom tenia un hortet portàvem un ram, un dia una, un dia l'altra».

Tenim poques notícies de les activitats de les escoles religioses. Només destacaria que tornaran a obrir les portes després que haguessin hagut de marxar durant la revolució del 1936, durant la qual van ser assassinats una colla de religiosos i religioses. I tornaran amb els vençuts. Ja ens podem imaginar, per tant, el tipus d'adoctrinament que feien a les aules. En sóc testimoni directe. No recordo que parlessin de reconciliació, estaven bé amb els vencedors.

A la ciutat, com passava a la societat, hi havia una clara separació entre les escoles públiques i les escoles privades religioses, que tenien més prestigi i eren més ben valorades. J. Fornells, alumna de l'escola Eiximenis, explica: «un dia vam anar al Teatre Municipal i recordo que van fer col·locar els alumnes dels col·legis religiosos (Escolàpies, Carmelites...) a la platea. A nosaltres ens feren pujar al segon pis i a les escoles més de suburbis, les situaren al galliner». Sembla ser que la divisió de classes ja se'ls ensenyava de petits per la via de la pràctica.

En aquest marc de nacionalcatolicisme, la Inspecció aprofitarà la jubilació de la mestra Carme Auguet per proposar *«que mereciendo un homenaje al ser jubilada, dada su gran humildad, considerábamos que nada podía complacerla más que dar satisfacción a sus dos grandes amores, Dios y el Magisterio, cosa que se conseguiría creando con la aportación de todos, una beca para un seminarista hijo de Maestro»*. A partir d'aquell moment (desembre de 1943), s'iniciarà una campanya per recollir diners amb el nom de *beca Doña Carmen Auguet*. La quantia de la beca era de

35.000 pessetes. El 22 de novembre de 1944, el bisbe Josep Cartaïa signarà el decret d'aprovació de la beca. D'aquesta manera el magisteri gironí ja tindrà els seus seminaristes!

La documentació d'aquesta època del col·legi Verd mostra tant la celebració d'actes religiosos i de pietat com el control que es fa des de la Inspecció, i això des de bon començament del nou règim. Heus ací tres botons de mostra: en el pressupost del 1941 hi figura la compra de dos metres de roba blava per valor de 10 pessetes, per guar-nir el mes de Maria. Una nota del mes d'abril del mateix any informa que es comunica a la Inspecció que s'ha complert amb l'ordre circular número cinc respecte a les pràctiques piadoses del temps de Quaresma. A finals de gener de 1942 es comunica a la Inspecció que s'ha celebrat la missa de principi de curs i el nombre de nenes que deixen d'assistir-hi. L'abril del mateix any s'envien al bisbe Josep Cartaïa dues composicions que són el resum de les lliçons explicatives de l'homenatge que es va fer al papa Pius XII.

Si la celebració i el control dels actes de pietat era intens, també ho era el de tipus polític, encara que no tant. Per exemple, el mes de febrer de 1942 la *Sección Femenina* va enviar un ofici en el qual s'ordenava a les mestres que informessin a les nenes de l'obligació que tenien d'enquadrar-se en aquesta organització i que els llegissin «la nueva estructura del Frente de Juventudes» per tal que s'hi poguessin afiliar voluntàriament. El compliment d'aquestes ordres i normes depenia molt de l'actitud personal de cada mestra.

Continuem amb l'escola del no. Els models educatius renovadors procedents d'Europa (Montessori, Freinet, De-

croly, etc.) seran rebutjats amb el criteri que no calia mirar a fora quan hi havia grans educadors a Espanya. Luís Vives i Raimundo Lulio eren els més referenciats.

Naixerà i es consolidarà una escola fonamentada en l'autoritat, la jerarquia, el patriotisme, més preocupada per tenir un magisteri submís i obedient que no pas ben preparat. S'instal·larà la por, la censura, l'aïllament, el rebuig a les aportacions que venien de l'estranger. Es liquidarà el model d'escola pública dels anys republicans, el de l'escola unificada. L'inspector en cap de Girona ho dirà sense embuts: es tractava d'aconseguir uns mestres que fossin «*más santos que sabios*»! Un magisteri que, no ho oblidem, vivia en una societat on la fam, la pobresa, la por, la delació i la misèria eren ben presents. La guerra havia acabat oficialment, però a les parets del cementiri de Girona varen ser ajusticiades per les autoritats franquistes, amb judicis sumaríssims, més de cinc-centes persones fins el 1945. El cas de Carles Rahola serà el més emblemàtic però no l'únic. Entre els afusellats, hi havia cinc mestres.

Les escoles Eiximenis i Bruguera eren les escoles annexes a la Normal on els futurs mestres i mestresses feien les classes de pràctiques. El dia que hi anaven els estudiants de mestre era tot un esdeveniment. Montserrat Messtres, parlant de l'Eiximenis, recorda com s'avisava a les nenes «que calia portar-se correctament, ja que vindrien unes “senyorettes” a fer-los classe i havien de presentar-se ben netes, polides i estar molt atentes. Elles procuraven fer-ho el millor possible, per sortir-ne airosament, ja que creien que les examinaven a elles».

Sobre les condicions materials de les escoles, no cal esforçar-nos gaire per imaginar-nos com estaven. El mestre Josep Bordas que treballava al col·legi Bruguera ho recordava molts anys després amb aquestes paraules: «Eren uns anys de fam i de pobresa extremada i això es deixava sentir fortament en el grup, on molts dies no hi havia calefacció i on els mestres i alumnes, com la majoria de les persones, passaven maldecaps grossos per menjar i vestir». I afegia: «els mitjans materials eren escassos, i els mestres espiritualment estaven cansats de tant lluitar i de tant sofrir». Llegint els llibres d'actes de les escoles públiques gironines, queda clara la necessitat de fer millors materials en els edificis: calefacció, arranament del pati, etc., així com d'adquirir material per poder treballar bé: mapes, màquines d'escriure, etc.

Pel que fa als llibres, tant els de text com els de la biblioteca escolar foren censurats. Es publicaran llistes d'autors i de títols que havien de ser expurgats de les biblioteques. No n'hi haurà prou amb aquesta mesura sinó que el governador civil, el febrer del 1944, publicarà una circular amb la següent ordre: *«Todos los centros de primera y segunda enseñanza, oficial y privada, de la provincia de Gerona, deberán suscribirse inexcusablemente en el plazo de un mes a la revista Mandos, formalizando la suscripción en la delegación Provincial del Frente de Juventudes y cargando su importe al capítulo de material de presupuesto escolar»*. Un pressupost que era mínim, per no dir pràcticament inexistent; amb el qual s'havien hagut de pagar obligatòriament altres publicacions que les autoritats franquistes enviaven a les escoles com, per exemple, els

dos volums del *Curso de orientaciones nacionales de la Enseñanza primaria* o diferents volums de les *Obras selectas de Don Andrés Manjón*, el pedagog emblemàtic dels nous governants.

La lectura dels migrats pressupostos del col·legi Verd permet conèixer quins eren els llibres que anaven arribant per omplir la biblioteca escolar a la dècada dels quaranta: *Doctrina social de la Iglesia*, del pare dominic G. C. Rutten; *El Criterio*, de Jaume Balmes; *Litúrgia*, del benedictí fra Justo Pérez de Urbel; *Santa Tierra de Espanya*, de J. Muntada; *Países y mares*, de J. Pla. El llibre d'urbanitat era de l'editorial Seix i l'explicació dialogada de l'evangelí, del pare Llorente. Hi havia llibres religiosos que publicava el gironí mossèn Llambert Font, com el *Catecisme* i *La Santa Missa*, que eren uns cartrons amb figures acompanyats d'un llibre explicatiu. Alguns llibres, com les obres completes de Manjón, eren de compra obligatòria.

D'aquesta manera, anaven passant els primers cursos de l'escola sota el franquisme. Els acords que prendrà la direcció del Grup Escolar Bruguera, a finals de 1947, són un reflex de la realitat escolar a la ciutat:

1º Comunicar a la jefatura Provincial del Sindicato Español del Magisterio (SEM) que no se considera conveniente para los intereses de la escuela la instalación de un Comedor de Auxilio Social; 2º En todo caso convendría el funcionamiento de una cantina de carácter completamente escolar; 3º Proponer la expulsión de aquellos alumnos indisciplinados o incorregibles, que después de ser advertidos ellos y sus

padres, no demuestran una mejora en su conducta; 4º Se insistirá que los niños lleguen puntuales a la escuela, limpios y aseados; 5º Se exigirá a los alumnos una esmerada presentación en sus trabajos, dando importancia en la buena letra.

El mestre Josep Culubret en la seva *Història del Grup Escolar Juan Bruguera* parla de l'exposició missional que es fa ver a l'escola l'any 1948. L'any següent es recolliran entre l'alumnat 174 pessetes «*como ofrenda de una emisora radiofónica al Vaticano*»; dos anys més tard, el 1950, també es recullen 214 pessetes a favor de la *Navidad del Pobre*, etc. No cal allargar-nos més. Trobaríem molts els exemples, tant en les escoles públiques com en les privades, que demostrin que l'escola nacionalcatòlica estava ben arrelada.

Lentament, molt lentament, alguna cosa anava canviant en l'àmbit educatiu de la ciutat. Destacaria l'inici de les classes d'adults, el 1947; el fet que al Grup Escolar Bruguera, l'any 1948, l'Ajuntament nomenarà i pagarà un professor per ensenyar treballs manuals (serà Narcís Carmaniu i Sala), o l'inici dels estudis mercantils, el 1950, al mateix Grup Escolar.

Al costat d'aquests aspectes positius hem de tenir present que, des del 1946, la immigració procedent del sud començarà a ocupar diferents espais ciutadans: la muntanya de Montjuïc, Torre Gironella o Alfons XII. El barraquisme serà una presència constant fins ben entrada la democràcia. Un dels problemes que comportarà la presència d'aquests nouvinguts serà el de l'escolarització de la mianada en una ciutat que no els esperava ni tenia mestres pre-

parats per atendre'ls. Per solucionar la desescolarització dels infants d'aquestes zones, l'any 1955 es crearà oficialment el Patronat Escolar de Suburbis que no va començar a funcionar fins el 1957. Però aquesta ja és una altra història, no deslligada de la que acabem d'explicar.

Bibliografia

- CLARA, Josep [et al.]. *La renovació pedagògica a l'Ensenyament Primari (1900-1936). L'aportació dels mestres gironins. Antologia de textos*. Girona: Diputació de Girona, 1980.
- CLARA, Josep [et al.]. *Els mestres gironins i l'estudi del medi (1900-1936)*. Girona: Serveis Territorials d'Ensenyament, 1983.
- CULUBRET, Josep. *Història del Grup Escolar Joan Bruguera 1908-1966*. Girona: Palverd, 1988.
- GONZÁLEZ-AGÁPITO, Josep; MARQUÈS, Salomó. *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943) segons les dades del Ministeri d'Educació Nacional*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1996.
- MARQUÈS, Salomó; PUIGBERT, Joan. *75 anys del Grup Escolar de Girona 1911-1986*. Girona: Escola Pública Joan Bruguera, 1986.
- MARQUÈS, Salomó. *L'escola pública durant el franquisme. La província de Girona (1939-1955)*. Barcelona: PPU, 1993.
- MESTRAS, Lluís M. *L'aportació gironina al desenvolupament de la pedagogia catalana*. Girona: Diputació de Girona, 1981.
- MESTRAS, Lluís M. *Mestres d'aquell temps*. Girona: Grup de Mestres de l'Empordà, 1999.
- MESTRES, Montserrat. *L'Eiximenis. Memòria d'una escola*. Girona: Escola Eiximenis, 1997.